

**DÍLČÍ RESTAURÁTORSKÁ ZPRÁVA
2. ETAPA, ROK 2023**

HEŘMANŮV MĚSTEC

PARDUBICKÝ KRAJ
DĚKANSKÝ KOSTEL SVATÉHO BARTOLOMĚJE

VARHANNÍ STROJ



BORIS METTLER
BÍLSKO, LISTOPAD 2023

1. LOKALIZACE

objekt: Kostel sv. Bartoloměje
obec: Heřmanův Městec
kraj: Pardubický kraj
okres: Chrudim
vlastník, uživatel: Římskokatolická farnost Heřmanův Městec
umístění nástroje v objektu: na kůru kostela
číslo rejstříku ÚSKP: 33125 / 6-827 (číslo kostela), nástroj je zapsán v seznamu památek pod č. 2987

2. STRUČNÁ HISTORIE VARHAN

- 1756 – 61 Stavba děkanského kostela sv. Bartoloměje
- 1762 Stavba dvoumanuálového nástroje, **František Pavel Horák¹**

Datace z pramenů:

- Katastr (1914-17) uvádí: 1762, oprava Koblre

I. man - Principal 8', Fl. 8', Sal. 8', Octava 4', Quinta 3', Octava 2', Mixtura 4x, Cimbél
II. man - Copula maj. 8', Copula min. 4', Principal 4', Octava 2', Quint 1 1/3', Mixtura 3x
Pedál - Subbas 16', Octavbas 8', Cornu

- Katastr 1918 uvádí: 1762 neznámý varhanář za 4 200 zl., II/19
- článek L. Tomší v Hudebních nástrojích 5/90
- Libri 2000 uvádí: F. P. Horák 1762, V. Poláček 1932 (s. 121)

Opravy varhan:

- MUDr. Horák uvádí: 1835 opravil J. Španěl (archiv Kinských)
- Pam. kniha (po r. 1836, uložena na faře v H. Městci) uvádí:
1902 - oprava A. Mölzer za 230,- K (s. 120)
1906 - oprava J. Koblre za 64,- K (s. 221)
- V roce 1932 došlo k přestavbě nástroje V. Poláčkem, který nástroj znehodnotil nešťastnými zásahy s pneumatickými dodatky. Původně se zřejmě počítalo s totální přestavbou na pneumatiku (viz příloha).
- po roce 1990 jen občasná údržba a přeladění

Ostatní:

Dochoval se návrh na celkovou přestavbu varhan na pneumatickou trakturu od V. Poláčka. Návrh na přestavbu laskavě poskytl diecézní organolog pan Václav Uhlíř.

¹ Pam. kniha (od r. 1666 - 1837, uložena v OkA Chrudim) uvádí: 1762 - varhany (s. 55)

3. POPIS 2. ETAPY RESTAUROVÁNÍ – ROK 2023

SOUČÁSTÍ DRUHÉ ETAPY JSOU RESTAURÁTORSKÉ PRÁCE NA PÍŠŤALOVÉM FONDU PEDÁLOVÉHO STROJE, VYJMA ZPĚTNÉ MONTÁŽE DÍLŮ. JEDNÁ SE O NÁSLEDUJÍCÍ PRÁCE:

1. **Rozebrání varhanního stroje, čištění na místě – části pedálu**
2. **Celkové vyčištění všech píšťal pedálového stroje v dílně, odstranění nátěrů a přelepů suchou parou a dalšími postupy**
3. **Rekonstrukce dvou klínových měchů**
4. **Restaurování a rekonstrukce dřevěných píšťal pedálu**
5. **Dílenská předintonaci píšťal - 1. část**

DETAILNÍ POPIS K JEDNOTLIVÝM BODŮM:

1. **Rozebrání varhanního stroje, čištění na místě – části pedálu**
2. **Celkové vyčištění všech píšťal pedálového stroje v dílně, odstranění nátěrů a přelepů suchou parou a dalšími postupy**

Demontáž pedálových píšťal a jejich dílčí čištění a transport částí nástroje byla realizována dne v letních měsících roku 2023.

Po převozu na varhanářskou dílnu do Bílska u Choliny byly veškeré dílce varhan očištěny suchou i mokrou cestou a také opakovaně suchou parou. Většina čisticích prací probíhala pomocí suché páry, pedálové píšťaly byly opakovaně opatřeny nátěry a papírovými polepy, které bylo možné snímat pouze postupně.

3. Rekonstrukce dvou klínových měchů

Původní měchy varhan se nedochovali, proto bylo nutné přistoupit k restaurátorské replice měchů. Jako vzor sloužily dochované fragmenty měchu z Horákova nástroje v Praze – Vinoři, ze kterého bylo možné použít tvarosloví i délkové poměry měchů.

Oba měchy jsou vyrobeny z přírodně sušeného smrku, sešity střevní strunou a okoženy kůží Rindleder – Natur, od dodavatele Herzog.

Při lepení kůží byl použit pouze teplý klíh.

4. Restaurování a rekonstrukce dřevěných píšťal pedálu

Po demontáži a průzkumu se nejprve dokumentovaly pedálové píšťaly tak, jak byly vyjmuty z varhan. Až po dalším očištění jsme pak některé píšťaly v rámci dochovaných třech rejstříků pedálu ještě dále přesunuly.

S jistotou lze potvrdit tyto rejstříky:

- A) **Subbass 16'** - dřevěný krytý rejstřík, široké menzury, v base jsou jádra čepovaná na ozub, v diskantu jádra dubová.
- B) **Octavbass 8'** - dřevěný, otevřený rejstřík, střední menzury, v base jsou jádra čepovaná na ozub, v diskantu jádra dubová
- C) **Cornu (Quintbass 6')** – dřevěný otevřený rejstříky střední menzury, menzuračně velice podobný rejstříku Octavbass 8'.

V každém rejstříku chyběly dvě až tři píšťaly a v rámci Poláčkovi přestavby varhan byly doplněné tóny Cis, Dis, a dále b0-d1, které byly v rámci restaurování odstraněny

Po očištění píšťal bylo nutné konstatovat, že napadení dřevokazným hmyzem je téměř likvidační. Proto bylo rozhodnuto petrifikovat rejstříky opakovaně, aby bylo možné dřevo nadále použít. Protože velké píšťaly mají lábium vsazené z příčného dřeva – buku, není

možné u některých píšťal vůbec restaurovat lábiovou oblast, kde jsou bukové nákližky zcela zničené a rozpětí výřezů kolísá v rámci řady až v desítkách milimetrů – jsou zcela vydrolené a částečně chybí, případně se rozpadly při odstraňování nátěrů.

Proto bylo nutné některé zcela zničené bukové díly lábií nahrazené za jejich repliku.

Po truhlářské opravě, doplnění a lepení jsou píšťaly nastavené kvůli ladění, pro otevřené hlasy vyrobené ladící klíny a ladící plechy, znovu napasované jsou ladící zátky a okožené novou usní – silnou vrstvou jelenice, aby byla zajištěná dobrá těsnost zátek.

Píšťaly jsou opakovaně prolité teplým klihem a z venkovní strany za tepla voskované směsicí vosku.

V další etapě proběhne předintonace těchto rejstříků.

Dílenská předintonaci píšťal - 1. část

V rámci letošních restaurátorských prací byly předintonovány některé řady z pozitivu. Jedná se především o tři řady Mixtury, Principal 2', Octavu 1' a Quinta 1 ½'.

Cílem předintonace bylo základní ozvučení píšťal na tlak 48 mm/vs, a jejich zevrubné přiladění. V tuto chvíli jsou odstraněny nejhrubší intonační nedostatky, korigováno nasazování tónů a ozvučení nových a doplněných píšťal.

V rámci předintonace bylo lokálně snižováno několik výřezů, které svou výškou zcela vystupovali z logické posloupnosti výšky výřezů, ale i tyto se snižovali až po zvukových zkouškách, kdy bylo zjištěno, že píšťala nehraje vůbec, nebo se zcela jiným zvukovým charakterem.

Positiv byl značně přeintonovaný při poslední přestavbě varhanářem Poláčkem, píšťaly měly zcela zatlučené nohy a byly druhotně opatřeny řadou vpichů. V rámci předintonace jsme se pokusili některé tyto zásahy vrátit zpět, což lze ale stoprocentně uskutečnit pouze u nohou píšťal, které jsou nyní otevřeny na plný průtok vzduchu.

NÁVRH MATERIÁLŮ A TECHNOLOGICKÝCH POSTUPŮ²

- Lignofix TOP OK ředěný v etanolu 1:3
- Lignofix PRO ředěný v etanolu 1:19
- Lignofix Varhany (III) modifikovaný, ředěný v etanolu
- Aidol
- Solakryl BT, xylen, toluen
- roztok zinkochromátovací a tanátovací
- včelí vosk, damara, karnaubský vosk, kalufuna
- voskové tmely, akrylátová pasta HB, speciální tmely na kov
- kostní klih, kožní klih, zaječí klih
- disperzní lepidla
- dřevo rozličných druhů

² Celý odstavec Návrh materiálů a technologických postupů je převzat s laskavým svolením autora. Zdroj: Restaurátorský záměr na obnovu varhan v Rychnově nad Kněžnou, autor Štěpán Svoboda, 2015.

- kost
- ventilová kůže (Ventilleder) – ovčí kůže, Glacé činění, tloušťka silná (1,2 – 1,4 mm), tloušťka střední (0,9 – 1,1 mm), kvalita I.A (Herzog, Widenmann, Willy Kirsch)
- kalibrovaná ventilová kůže – kvalita viz ventilová kůže, přesná kalibrace
- Gasometerleder – koží kůže, kombinovaně činěná, oboustranně broušená, tloušťka střední (0,9-1,1mm), tloušťka silná (1,1 – 1,2 mm), kvalita I.A
- kůže na měchy – hovězí – bezchromová, synteticky činěná, o síle minimálně 1,4 mm, kvalita I.A
- koží – Glacé činění, síla min. 1,4 mm, kvalita I.A
- Liegelind, Schmidovy kroužky
- cín, olovo a materiály potřebné k cínařským opravám
- mosazný drát, železný drát, nerezový drát, vruty a nýty
- grafit, líh, terpentýn, ředidla, chelaton, destilovaná voda, tuš
- papíry různých druhů, ruční papír
-

Zakázané materiály:

- Veškerá („kyselá“) lepidla uvolňující krátkodobě i dlouhodobě acetáty.
- Kroužky jiné než Liegelindové či originální Schmidovy kroužky.

Technologické postupy:

- čištění dřevěných dílů: všechny dřevěné díly varhan včetně vnitřních stěn varhanní skříňe budou očištěny nejprve mechanicky a popřípadě tlakovým vzduchem. Dále budou všechny části čištěny suchou parou snímání nátěrů, přelepů, klihu ad. z dřevěných dílů – suchá pára
- čištění kovů (mimo píšťal) – šetrné mechanické očištění, USG čištění ve vhodném roztoku, opláchnutí v destilované vodě
- petrifikace dřeva (pokud bude nutná): lázeň v Solakrylu, směs pryskyřic a vosků
- konzervace dřeva: opakovaný nástřik a nátěr
- konzervace kovů: opakované omytí, šetrné mechanické očištění a odstranění korozních produktů, následná pasivace tanátováním či zinkochromatováním, uzavření mikrokrytalickým voskem
- čištění píšťal: omytí vodou s přídavkem mýdla
- tmelení: směs vosků, akrylátové tmely, epoxidové tmely
- lepení: teplý klič kožní, králičí, disperzní a kontaktní lepidla dle obvyklých postupů

V Bílsku dne 14.11.2022

